

P2
Г522

FEDOR GLADKOV

ÇİİТ САГЪНДА

A. G. Şaburakov көcyрген.

42157

~~с. № 34042
192536
I 36~~

522

FEDOR GLADKOV

ДИИТ САГЪНДА

КУУСЫН

1

408608

Stantsijanъn kijn çanъnda çalanda, tuşte şivee (okop) kaskandar. Tynde deze, revkomnъn çanъnda aka çuulъştъlar. Saldattar vojlorъnъn mълtъgъn алганса, сумка ак-салгъştu keldiler. Bajlorъn nemeni viler katu kerektin uluzъ деп cickeerip турдылар. Olor çuuga турарда, ондъj cickeerer кълька уyренген volвоj кайсын, ол къльктаръn таştap volвоj çurtъна да ekeldiler. Çiit çanъ kelgen uldarga revkomdo mълtъктар verdi. Olorъ mълtъктъ алала, ulaj tudup şixaар, zatvorlorъn агъ veri çълъştъгъp, mazъnъ vazъp кyруга сактъгъp турдылар. Азыjдан турган saldattar çanъ kelgen nemenin ucуръn vilbes çiit uldarga, cuguldanъp, çamандар аjtklap турдылар.

Kөskө tavargанса neme көринbes, kazaktardъn kizi къjnap өltyrer korkъştъ tartъngан—çык etken karanuj tynde, aktardъn ofitserleri le danskoj—kazaktаръ, stantsijanъn kijninde, канса төстөк çerlerdi аралар, çол çokko көк аştardъ vastыrganса, бир tyмен aspандъj çълъзъp kelip çатканъn volgoonвоj турдылар. Ар буткен, çurt ici азыjdagъзындъj воş çajъm турдъ. Oromdo ак çerдин ортозында турган tserkvenin yni алватъга меке таştap кейге yjге yjelenip çajълъp туръ, oромнъn агаştu çerлеринде (bul'varda) турган апсактар куş çунуngандъj çалbraktаръn сатыldada kalbandadъp турдылар, Revkomnъn асык көзнөктөрinin çoldo tijgen çаркълънда sandogon авралар surkrap тiңkilt-kalрак тавъştu өdип турдъ, темir çол toktoor çerде (vokzalda) ujku çок кyyктin yni

serivej turdy..., Ötkyş çerlerde le ajlandra turgan karaul (patrul'dar) un albyr kyjgyzbyr turdylar:

—Kem varby çat?...

Bu çuulgan ulustyn ancozy: Saldattarda, çaandarada da, çit uuldarda vojnyñ ulustary bolgon. Bu ulusty Titka ças bala tuzunda da bileten: Olor oncozy, kynyn zajyn ambyr çok vojnyñ tygy edinin bir völygene vodop, Titka cilap şyradan ajrybaş ajlynda er kizinin izin vudyrip turgandar. Tyşte de kacan olor oncozy көк aştyn ortozynda şivee edip (okop) kazar tuzunda, ony vojlogynyñ ajl-çurtyndagy izi ciler cek kiceemkej vudyrip turgandar. Ony işter turarda kuucyndary aktar la da çuulazar kereginde emes, vojnyñ kyjyk-vьськ kicinek kandyjda kizi çart biler—çeri, çurty la ajldagy izi keregin, vaza vojlogynyñ çadylynda kystatkanyñ, nele çedikpesterin, ermektezip turgandar. Çe emdi voo do çuulyzbyr kellegenin vajagy la vojlogynyñ çurtyndagy işterin emölözip vudyrip alarga çuulgandyj bildiret.

Asyk көsnөктөң сыгара оттың çarkьны, отьрыскан аpsакка cip-cike çarkьндар turdy. Apsakty көргөндө бир çаны kyjip turgandyj, бир çаны deze, көлөtkilenip ters-kara volьp kalgan turdy. Apsaktyñ vyri aajьnca-vyrly көлөtki çol kecre cөjlgen usь karanyjda uraakka varby çok volьp көrinbej turdy. Kyl oşkoş toozyndu çoldьñ ortozynda kelesken aajly pulemjot turdy. Saldattar çаныş çerge vaçrajta-volcoktolo çuulyp çyktendirgendij myltyktaryna şideenip-korcojo turup alьp kuucyndaştь, akьr bu „kөrmөstin nemezini“ kanajtsa çakşь volog.

Turanyñ icinde ak avazurlu, ilip salgan lampa kyjip turdy. Revkomnyñ predsedateli Nikifor Şmyrja—karyndaş kizi çantajyn cilekejge өdip kalgan papirozyn uuzьnan alvaj sooryp, көksin kyrkrede тыньp, stoldьñ çанына турьp alala, saldattarga adьlyp turdy.

Şeptuxov—dep saldat Şmyrja çaar көzin çumup salьp, cocko vudyndy çyzi le arь-veri bulgar yj kizinin ynile şan-kyldada ermektenip turdy:

—Terendi teskeri sojьp salar!... Kөrzөn kulugurlardy!...

Titka көznөктөн tuura vazala, kirnestenin çанында myltykty korcojo tartьlyp kalgan kizige ucradь. Encejp көrzө—yyredyci. Bu өtkөn kyştyn enirlerinde Titka oo varby yyrenip turatan.

—Sler ne mynda... yyri çok koj?

—Nenin ucun koj volotom? Menin sagъzъmda la ondyj turъ... Ajsa volzo men kalgancъ tynimdi  tkyrip  adъm... Sananbaskada volvoj turum.

N ker! Sen nenide sananъr, sagъska aldyzanda, aldynda bu  dip  atkan  aan kerekti vudyrer ucurlu...

—Titka, menen kede...

Titka onun kederi vazala kylymzrendi.

Titkanъn sagъzъna birde neme kirip turganъ  ok. Nenin keregin sananatan? Oncozъ  art ilee: oncozъ vojъnъn ulustarъ. oncolorъ kozo,  akşъ, sanada amъr. Uuldarga vartyr mъlyk la vařtaktanъr ojnodъlar.

Temir  ol toktoor  erden (vokzaldan) Uj mъlyktyн (vroneviktyн)  anъnan eki voř attu kizi  ortъr keldiler: matros lo mъlyk  yktengen uulcak emtir. Ulus ol ekydi k r l ,  ygyrip kelip kurcaj sokty. Matros oncolorъn a yktar k r l , saldat eezizince cickere turup kyndylep ezendezele katk rъr ajty.

— uucъldar!.. Karъndařtar, k rm s slerdin enegerge!  uulazъr turala teskerlep kacar volzogor, vařtarъgarga (vronevik) uj mъlyk la izideribis... Kapřagaj  ergelej strojg  turъgar!  ol veriger! Dep  akarъ verdi.

Voјъ deze, cickere temirdi revkom  aar vastъ.

Bu kizi  uuga vojъn veringenin bildiler: En ucurlu cas keldi dep,  ol  aar civar vartyr dergeleze turglady.

Titka attarga vazъr keldi. Attar vazъn vulgar, tumcuktanъnъn yјdin  aanadyr vъřkъrъr turdъlar. Titka attardy kiler-suyr k rip turdy.  uuktar kelip  arъndarъna, arkazъna, samъřtarъna alakan la sagъr erkeledip edi s eginin tavuun  uradyr sъjmar turdy. Onojъr tura ajl- urtъndagъ vojъnъn ici cervek ker adъ sagъska kirdi. Ker at emdi taskaktyн aldynda vulgantъnъ ko rada cajnar turgan volvaajsъn dep sanandy. Ajl- urtyн sananъr sagъzъ vulgalъr turdy.  e ickeri azra altar kelgen cijyni, ojto kajra altaar ucury  ok volъr vojъ vojъna mol onъr salgan.

Onojъr turganca vajagy uulcak Titkanъ ojъn aajlu tyн katcъla sagъr ijele,  aan kizi ciler ynin  oondodъr kimrendi:

— e? Revoljutsija degeni ne ol ondyj? Karuun ajt!..

—Kederi var k rmes! Kucyktij vojъla tiřteerge anzъnъr turganъn.

— e, karuun ajt, revoljutsija degeni... Tyjmeende vol-

дѣла? Ofitserler le çuulazarda kozo voldѣла? Aktardѣ atѣла? Çe? dep uulcak turulattѣ.

—Çe?.. Sen ne nemenin sœli? Mьnda senen tenek volgodьj kizi varva?.. dep Tit ajttѣ.

—Ajdarda.. Sen kackьn turun, men deze, revoljutsija-da volgonon veri bir çьl voldѣ. Ajьmnan kactьm... Şkolьm castьm, Menin adam temir çoldo iştep turatan... Onь Хар'kovta atklar salдылар... Men vojma ajdьndьm: „Menin adam-dѣ œltyrgen ucun, olordѣ ucuna cьgara erlenderdi kargan cilap kьragьm! «Şak vu, alьp çyrgen mьltьgьm la vu la vojьm eki ofitserdi, bir avьstѣ adьp salдыm. Mьnanda arь olordѣ adarьm... Kalgancьzьna çetre adarьm!

Eerdin ystynde korcojo oтырала. cuguldangan kœzine kizi kœrœgœ korkuştu voldѣ. Keze kœrgen kœzi eki kara yjterdi voldѣ.

Кандьj cugulcь!

—See kanajьp sraçaj korkuştu emes... koldomdozьp kelze kanajdarьn.

Uulcak Titka çaar vazьn kuş cilap çaskaj kьja tudьp kœrœlœ ajttѣ.

—Sen menen nezin surajsьn? Alaa-aamaj! Revoljutsija degeni ne? Onьn karuuzьn ajt.

II

Vzvod—vzvod lo vœlingen cьkladѣ. Şeptuxov, Titka la yuredycinin volgon vzvodtьn vaşcьzь volьp komandavat' etken. Titkala yuredyci çarьn tijze kozo volgondor. Yuredyci Titka çaarь kьmьnpь, sooko kaltrap, vidьn keliştire altavaj vraatѣ. Titkaga deze, olor çuulazarga varьp çatkan emes, çalanga konorgo varьp çatkan dep vildirdi. Saldattar german la çuulaşkan çuudѣ (frontь) eske alьp araaj kuucьndazьp vraatѣ.

Birde tavьzь çok, korkuştu, şьk etken karanujda vraatьlar. Çurt çatkan çerde birde çerde ot çok volgon. Mьnpьn aldьnda, kœptœ œœji œtkœni çok, kьnynle enirde salkьndaak teermenin çanьnda kьs vaaldar acьmcilu, kizinin çuregi kyreer kozondor kozondojtон. Ol tuşta tenere çaarь kœrgœnde cьldьstar kœstin çazь meltregendij çarkьndarь meltrezip alardьn kozondorьn ugup turgandьj voloton. Kozondorь toktoj bergende, kizi tenere çaar kœriksep, uraakta nemedij vala tuzundagь çyryminde ne valgonь es-pas eske kirip, emdigi

çyrymivis nege vağыр turganьн sananьksarь keleten. Albatь hozjajstvozьньн kandьj la kerekterin kyyrede ejlter kulga tartar ynderdi çok çerden çaan kujun kelip yzip vardь.

Saldattar тьм turgan kejdі vuttarьla eki çanьna çaja ьгьр, vazьр, munajda ermekteşkledi:

Bu көrmөstin kurkuldarь! Kьсььр kalgandьj!.. Korkьgan kiskeler ciler, kujrugьн minip aьр, yldilerin kurcudьр turgandar volvoj kajьн...

—Çiit degenderi kujruktarьн kьзьньр aьр volьр vaştarьньн artьр kalganьн vilvej artajtklap turdular! Generaldardь көrzөн! Baza aьр volьр atrajтьр çatkanьн! Çaңьs la tamandарьн syrkuşteerge mende...

—A sen-ne dep vadogon? Baza atrajtarьньва! Bis-bir... Bistin bronivik uj mьltьktarьs baza-bir... Bisti uj mьltьk la atsa, bis karuun baza uj mьltьkla vereris... Cьн tartьş ondo volor!

—Бх, biske пөкөр volvos көrmөstөrdi! Olordьн vaştarьн uspezemis bis volvosьвьs! Çakşь suuzьньн kandьrarьs! Sagьзьma cьkraj turum!..

Katkьларь kelip, tudunьр ta turzalar katkьрьşklap turdьлар.

Eki çanьн keze aşьktanьр, oromlo vaskladьлар: eki çanьndagь turalar oncozь otьрьskan agaştu ceceky. ol turalardьн ystyne mezik salar orodьj-korkuştu tasьşkaak vурkej tartьльр turgandьj volьр turdь: Kenetijn ol turalardьн, vур azra көrynvej turgan көznөktөрinen tavьş cьгьр, onon ulam tuduşla kan volo verze kajtkajne—dep.

Şeptuxov vzvod-çergelej turgan saldattardьн aldьla çele-vazьр, socko çyzindi cicke cek çyzi le aьр-beri vulgar, көstөrin cьрьldada çumьр, tizi ьrcajьр karkьрьр turgandьj Titkaga vildirtip, tungak unile tavьştanьр turdь:

—Teregerdi Sojorьм kulugurlar! Ijde kaşanь da aьşтьrar. Yuredyci- kurtudьн kizegi, çaltamcь çogьnan çyger kerek! Rota-saldatar, vaştarьн çarьnga-salala ickeri volьgar! Tit, varьр aş sogolь-icim oorgьt. Tit, çuuga var-vidumдь çetirip volvosььм. Cь-гь!..

Bu onьн kokьr sөstөрine, Titkanьн çyzi katkьdan çьrтыlgadьj turь. Tujmer, korkьр turgan ulus oncozь çirkirep korkьдь sagьştan cьгьр, teneri vala tuzundagьдьj çuuk birde kajkal çogьna çьldьstarь vaçrajьр turdьлар.

Yuredyci Titka çaarь çarşьna vazьр, korcojьр turdь.

Џyреги онын токтопъкрај турды.

Tit җааръ вазып җава тудър surady.

—Sen korkъvajsъdva Tit?

—Nemele vilip turganым җок. Варър җатканда-вајала korkъvaj turgan turum... җапыс җерге токтој тушкенте korkъзым kelip turat. Vазър отърганда бирде nemedен korkъvajдым.

—Ғе мен korkър turum... Vазър та отърган volzom korkър turadyм... Ajлымда volgomdo sranaj onondo korkъшту...

Yuredyciden uur җыт җытанър turarda, Titka tuura vaзтанър urap aldy.

„Ғе бу тьндыј vazar-vaspar nemele, ne keldimne... Cьdasъpas bu“-dep sanandy.

„Yuredyci sezip ijele sijraksъnър altady, җе андыда volzo neme volvoj turdy: aptъkan-syrnyken, koksi deze vaka tavъзына туңей tavъстанър turdy.

—Tit, kandyda volzo, kizinin oler kyyni җок cort algan! Bu kerektiң kerecizi volър, kozo turuz sada, җер ystyne eves җyrer kerek volър туръ. Bu usъ vazъ җок neme Tit! Munъn vazында бу kerek visti tokpoktop kavra tudър teren, cъгър volbos җерге тащар ijbezin. Bu kerekten кьjarъs җок. Tit-бу zakon... Ғе војьнын nege molҗongony la nege veringenin җartaarga uur da korkуштуда neme. Bastra җерде җенизу odir җат... Tekши.. Kujun! Ғе бу җенизыде emes,-oске bir kandyda neme oшко, —Bisten le ulu neme. Bastra ulusъuurganga oтo kodyrilgen toзындыј vurkurap vulgalъштъ, Ol тоозьнын sagъзында: бу тьндыј ьuurgандъ мел җадalap voldьртъм! dep туръ. Bu kujulgak ьuurgанда војьн бу kerekte veringender җенизерге alvadanър turular... җартар ajtsa-тынъn verinip turgan. Sen menin ajtkанымды onдор turunva Tit?

—Ondop volvoj turganымды da, onдор turganымды da vilip volvoj turum... Bistiң cьндыгьvъs—bistiң җyrymyvis volър turganын җарт vilip turum. Meniң cьn usun turuzър turganымды kaan җапы армаксыла calmadar tudър турьлар. Ғе җалтанвај udra vazър, kolgo nele kirgenile olordъ sogor kerek. Olorgo ol kerek! Nemeniң cьnъ-saldanъj бирде kajralъ җок tazьdardъ kezip җатканда, кьрала la onon oске ermek җок... җырт la onon vaшка neme җок.

—Sen menin yurencigim ijnen, Tit!... Ғе бу korkъшту

kerekerdi sen војньн symeñ le, кьъспрај кьусинвей вьдур-
рп çадьн. Men seni tarakandьda øerkøtrøes uulcak dep
vilip çyrgem...

—Tarakan kuca emes... aktar deze, çajьm çyrymnin øş-
tyzi! Bu kuucьndь menin karьndazьm Nikifor kuucьndajtan.
Menin Nikifor karьndazьm çuuga çyryp көр şьрань көргөн.
Emdide şьrada. Unduvagan volвојьgar, Nikifor bir katap sal-
datar la kožo kelip çadala cerydin starşinazь volьp turgan
Gurijanь tyrgen vьraatkan temir çoldьn vagonьnan cьgara
taştap ijle, vojm voo turzam tudup sanaamdь cьgaratan turь
dep eeciј cьgara kolьp ijgen. .

—Çe senin vi ne kereky kuucьnьn?

—Oньn keregi varla...

—Çe emdi le see ondьj kerek kelişken volzo kanajdar
edin... Çe vi la øjidø aktardan kem kem var volgon volzo?

—Ne volot dep vaza. Vaza la onoјtroј kanajdar oнь?...
Uyredyci ajdar søzin tapaj sook volьp turgan nemedij

korcoјo turьp, тьm turьp kaltraştь..

Stanitsjanьn verigi ucundagь salkьndaak-termenine çeti-
bis. Ondo eki ajrь vargan çolgo çedip, visten ozo vargan
postko til aьzarga ozolodo kajucьlar ijdivis. çoldьn çanьn-
dagь Salkьndaak sranaj tyry nemedij, karauјda çaan ke-
zerdij elvender, tarvajgan koldorь la ørø көdyrip turgan.
Oньn icinde ne var voloton?

Sranaj vildirvesten Titkaga bir kьs vala vazьp keldi.
Titka oнь vьdyzinen tanьgan emes, oньn kelip çorşьra ala
koјgonьnan vazьdьnan tanьdь. Baştapla oньn kenetijn uncuk-
raj vazьp kelgeninen Titka cocьj vergen.

Ol араaj katkьrala vaza la vaza katap ala koјdь.

—Bu men Dunja... Ne korkøverdin çuucьl? Men seni
vedregem... Oньn kijnde таар aldьm... Bьdyzin көrinvejde
turgan volzon tanьp aldьm...

—Bu sen ne тьnda? Keler ucурьn varva?... Var aj-
льna!

—Baza ne dejzin! Men sestra volьp keldim! Senin кө-
zin çokpo? Bu valulardь tanatan nemelerdi көrip turunva?—
Titkanьn çyzi çaarь tyuncegin көdirip ekelip katkьrdь—Men
sestra ijnem... Bis menen vaşka veş kьs. Olor ondo kijnde,
men deze see çetre keldim.

—Men sege ne korkuştu kerek volgom?

—Tegine le таар aldьm la...

Baza la araajьnan vudymcily katkьrdь.

Titka onь laptar kьrөлө, katkak, sьrsak sьndu, kьška çupka kijgen, plaat çok, casьn podpol'ka edip toordьrьp salgan kьzьsaktь kьrup aldь.

—Өltyrip salglar seni kьrmөzөk! Ajьna çangan volzon!

—Çakşь таар çassьn! Meni өltyrip alza, sege, kilejten turь. Men—sestra. Sler oncogor çuulazьp kьjnalarьgarla? Sen ook ortozьnda volorьn, men deze tenek kizidij... Men kenge kerekty) Balular salza, men таьp çyrerim.., Menin enem ьjlap vozotroj turarda, men andьjda volzo keldim.

Baza la araaj katkьrьp tyuncegile Titkanьn çyzine tyrti.

—Alu!...

Şivee (okopko) çederden-çetkence çuuga varьp çatkan emes, çalanga konorgo varьp çatkandьj bildirip eky kozo vardьlar.

III

Kaskan oro kazandьj kicinak voldь. Titka onь terenzi-de, çalvajta kazala, aldьndagь kyrentini tьstөktөj, vijktedekalьn edip aldь. Yuredyci onьn çanьna koştoj kelip kyrekty syreen uzak okorьn kazьp turuşть, Tokunar algan kijninde, Titke oronьn tyvine çadьp anıraj verdi. Çanьsla çyrek-sirep, çyregi kөdyrilip tokьnavaj turdь. Kacan olordь okortor sajn çatьrgьzarda, yuredyci kenetijn Titka çaarь vaştanьp, kolьnan alьp tukturulьp ajть.

—Tit, men kьrkьp turьm,.. Bu çuuga sьdazьp volvosьm dep turum...

Onьn kijnde tamagьnda neme yzylgendij, kyrlep tura vardь. Ta jьlap turgan, ajsa çodilder turganva Tit aajьna sьkraaj otьrdь.

—Men ne-ne volgodьj volzom... Sen Tit meni taştaва. Sen vojnьn kreendi kandьj dep vilip turun?..

Titka ajdar kyuni çok volьp, yuredycige birde neme ajtrapdь. Kizi çyryminde ne volgonьn, sagьzьn uluska ajdarga çaraarva?

Aldьndagь karanьjdagь, çartь çok neme kacan bildireten dep, Titkanьn çilbirker, çyregi sьstap sakьlta voldь.

Çanь kaskan oro, çaskь sьdьgan çerle çьtanьp, baza çaş sulanьn çululgь mөtij çьtanьp turdь, Sarь cecekterdin, өlөnnin kumanaktьj çьdь çajьlp turdь. Çuugьnda da uraak

ta da çyldystarga çetre, tyrlyuş köñystardın tabyzy un-alyzyp Şyrkыrazyp turdy. Syyreen çakş nemedij voldy. Karañujdan deze, ozogь caktagy kazyp neme cыlap, uraak çokto testektör oriozında, köldör aralap, kizi çyrvес çoldorlo, çalan çerlerle, karañujda çazyпыр, мытыкту, пулемјоту, иј мытыкту, tudyp cыдавагады, көс çetpes tymen alvatь kelip çattь. Kazaktar la gospodalar! Olor kajdan kacan vөөrydin çetkerly sagьzыla amaadar çuular kelgler? Sagьzь çoktor,—Olorlo cып çyrymın udurlazyр kelgenin olор vilvej çadyлар... Cып çyrymle оlym Titkаның çанында turup çat. Оның sagьzь çilvily өзip çat.

Front la, Titkаның eki çаныла ијуктар çatканына тynej ulus, uncugьş çогьнаң çattылар. Çаныс la сеbeer, çaan tabыş cыгарвај çөdildegler, војь еrmektezip turarda. Olor vaza тynej çyреksigler, karañujdy өtkre көskyr аçыктар көrip, sakьр тургандар emtir деп, Titkага bildirip turdy.

Şeptuxov çаныла канса канса өdip, aldындагызы cilar kylrede tabыштапыр көкылар turdy:

—Sen ve Tit? Kurtudyң иuы! Çadyр çadyнva soruul? Oozындь ozolodyр көsti maңdaјында tut!

Onojdo ok çoldogyзы cilar, kiskedij ugulvazyнаң Dunja kelip оны la koştoj отырды.

Çe Titogyм udavastan vaştaralar volor, Senile коzo bir emeş voloјын деп turum... Mege ne volзын? Men emdi канды, онды ok vologyм... Sen deze оlymle коzo...

—Ok megede, өskөdө uluska taldu çok ijne... Tenek!

—Adanda таар аjt! Sen-мытыкту, sen-çuuda kizi... Men deze kisek ciler өнөлөр çyryр valular çalap çyrerim... Канды volгон, онды ok vologyм...

Titka Dunja çaary көрөлө kylymzrendi.

—„Tenek neme, аңdовој турuң а-а!“

Sen Titok, војынның çyrymıңdi... Çajым çadarь ucun, kol-kycile çatkandar ucun... vistin sovet çанывьстың ucun ve rindin... Men канajtkam?.. Men neni edip cыдаарым?.. Men өлөјn dezem çаныста тынвај-but tartrap өлөrim... Ok кемge de тynejtalduu çok деп-sen војын ајдыр турuң ijne... Çe men көркыпсаак, mege онды neme volvosto: Çылыр çyryр valular la тапыр çyrerim!..

Dunjanың ugulvas yninen, vaza оның katkak çyzinen, бу kereke vaza војын берип, өлөrine kilevej, војында var берер cыдаар nemeni Titka oncoзын берerge kelgenin, Tit-

kaga srəkøj çuuk karındaştıj kelgenin bilele, kəzinen çaş kelgence aсьпър, viruulu volgonьн onьн aldьна çart vil-dirtip evelti. Titka onь çanьs vazь la vilgen emes, vastra voյьпнпн əzək tamьgь la vildi. Dunja onьн çanьnda çuuk voյьпнпн kizizi dep vildirtkeni nede deze, Tityн çyregi kyurep çajvalьp, bir çanьnan sygunip kajkar turganьндьj Çe vi otrgon voյь vi-vi mьnda vaza çaltanьş çok kizi emtir, vi voյьпнпн тьпь -salarya cьп çajьm çyrymди vaza çart vilip tur-gan emtir dep Tit şyur oтыrdь,

Dunjanь çanьs kollo kucaktanьp voյьna çava tuttь,

— Əltyrglep salar seni, Dunja... Əlip kalarьn sen...
Ajьna çan kəorkij!

Dunja, Tityн vazьnan kucaktaj aьp, voյьпнпн katkak təzine çava tudup, kicinek vala soodotkondьj toktodьp ku-ucьndadь:

— Sen Titok, korkьva... Kizi korkor neme çok... Ker-mьr korkuştu volgodьj volzo, kьjgьr...

Tit orodon cьgara cьlala, Dunjanьн çanьna çadьp aldь. Çe Dunja deze. Tityн erkelep şьvьranьp turdь:

— Çe sen korkьva... Kereksinip turgan nemeң var vol-zo, ujalva Tit... Kandьj volgon onдьj ok vologьn. Tit... Er-kem se kerek volьptьr, Seniң korkьzьn kelves.

Tityн sygymcily kucaktaj aldь.

Sen ujalva, Tit...

Bastra okopto çatkan soldattarga trevoga volgonco, Tit Dunja la kozo voldь. Onьн vazьnda çaan uzak çok çerde Şeptuxovтьн komandazь uguldь:

— Beleteniger uuldar!.. Teregerdi şьjrarьm, kulugurlar!..

Dunja aldьnda araaj vildirtpezinen kelgendij, vildirtpe-zinen araaj çyze verdi. Tit artьp kalala, virde korkьzь; sa-gьzьnda çajvi çok, birden kajkar sygymcily kəөгөm vo-lyp çattь.

Kyn cьgьzь çanьnda, eki təstək çerdin aгь çanьnda teneri—acьk suu kunge çarkьndangandьj kyskylenip turdь. Çol çakalaj çergeleze turgan stolmolordьн cəjə bargan top-şuur kььндьj emikteri kyulep, uraakta şan sokondьj tavьş-tanьp uguldь... Vi emiktin ucь la, şanьнпн yjelendirip ko-zondogondьj tavьzь kajda ne?..

Vokzaldьн kijin çanьnda, tandakta cьldьstьн surkura-ganьндьj çarkьndь vildirvezinen attar kyjip turdь. Stanitsa

da deze, ujkudan çanb turgan, tamagb çarbgalak potyktediñ kbrkbydada etkeni voj vojna yn alyzbr çykle ugulbr turdb.

IV

Onb vaznda syrekej alyb çerde kurs etken tabbş çygbr, çerle torgylanbr etti. Onb kijninde tarbj-tarbj ondb kusilderi. Udagan çok çuuk ta ne-de tızraja Titkanb ustynce, koštoj tomonoktordbn kbnylar uskanbndbj oktordbn tabbzb uguldb. Yuredyci deze, mlytgbn okortbn kbna arkbj salbr, kbmbk çogbnan, mlytgbnbn oozb ege tmen çarçalbr keje adbr turdb. Şeptuxovbn komandazb ugulardala usuktj sojlgen okortbn mlytk çyzrap turdb. Zatvorlordbn tabbzb, çanb çerge temir urgandbj tızrap turdb. Şeptuxovbn komandazb ugulgandala, mlytn uni tızrap, ystyvisle tuuravbsla oktor tomonoktbj kbnlazbr edyp turdb.

Yuredyci Titkanb adajla alanzgan krely ajttb:

— Korkbş çok emtir ijine Tit!..

— Tit uncukradb.

„Çydaşpas volvoj“

Tit, orodon çygara kalbr, var çok ynile tamak çazylanca kbjgbrala, tomonoktor kelip çatkan çer çaar, veri korynvezinen çybr kelip çatkan octylerine udra çygyrgedij çattb.

Baza la—kbyrt. onb vaznda Titkadan urak çok tuuraznda kulaktb tun zuza ot çalvbu neme çarbd. Kemde uur koštu çanaka vastyrgandbj ontop bjlaj verdi. Onorb çybr vraatkan Dunjanb varganb korynele çylybr kaldb. Baza bir çanbnda kemde araaj kbjgbrdb:

— Belen! Beri çyl sestritsa—men-de belen...

Dunja kiske-ciler vazala etkre çylgazaktar vraadbr ajttb.

— Sen korkbva Tit! Koryn meni, sranajla kisek oşkoş çyrym...

Vojb vala ojblyb ojnogondbj katkbrdb.

Tal-tyş kbjganda, Titka, „kynnin tandagb etkre, trestektordi azra, çanbstan, korkgan koj çyrap çygyrip kletken voro volcoktor kordi. Çe (kadetterdin) octyleris bu turb dep sanandb. Aldbndagb okortordo nekörleri toktoj tyzip adarda, korcojo çajra çygyruştı. Ol nekörlöriñ eki kizi kök sulaga çyglala endöjip turlaganb Tit baza kordi. Şeptuxov tizin tištenip çuguldanbr turdb, çe soldattar birden, ekiden

okopton cыгъp kajra cыgyуѣti. Tit okopton cыgala mendeŝ
çoгъпап kajra cыльp, teŝkektögi öctyleri çaar yzygi çok tyr-
gen adьp turdь. Çe teŝtektördin aгь çaпьпап бирден-бирден
voro kijimdy ulus azaгь yzyлbej turdь,

Yuredyci çetkre kakьra teŝtektöг çaar yzyk çok adьp,
okopto çatkanca.

— Kөrmөŝ slerdi alьzn!—dep Tit kьjгьrdь—Slerdin
enegerdil.. Mende slerdi çatьrgьzarьm la... Baŝpaganьmdь
kөrip aльgar!.. Çatьrgьspazam men volvojьn! Kьnzular slerdi
şak mьnajda kьrar kerek! dep turdь.

Cөгөdөj öтьrgьza tyзyp, tize azra teŝtekte turgan ki-
zini vojь orto ŝikaadь. Adьp la ijerde vajaгь kizi tuura ka-
льjla volcoktolьp, ol lo çerine but tartrazьпап çadьp koldь.

— Mecil!

Tit onь көрөлө kuuzь kirip, ol lo çerine öтьrgьp kalga-
пьп vilinbej, tomonokto tavьzь, mьltьktьnda tavьzьп ukraj,
tize azra ŝikaap adьp turdь.

— Mecil!.. Baza la!.. Kьr!..

Cuguldanganьna çaman söŝterlө öctylerin ajtklap la
turdь.

Tittьn çaпьпca bir vөrki çok soldat ötkre cыgyrip pra-
dala vaŝtra edi sögyle ontogondьj ontap, mec vaгьp cыгь-
льp, kьrkьrap, ötkyrip ol lo çerine ijktele verdi.

Kөk çalannьn vaŝtra yŝtile çerge çava vөksөip algan
ulus kecre cыgyrip turdьlar. Titka açarьпьp көrzө aldьnda
vajagь çөtkyrip, kьtkьrgьp çatkan soldattan öskө birde kizi
çok voldь. Ajdarda Tit karŝaaj mьltьгьп aльp, nekөrlөrinin
kijninen karŝaaj cыlgazaktadь. Vajagь aldьndagь soldat kol
vazьna өrө өndөjр kelip, көzin tazrajta көrip, sagальna кө-
вук cacьльp, kandu oozь la Titka çaar kьrkьrada tavьŝ-
tandь:

— Karu nekөrim!.. Kьjьnga meni verve!.. Taŝtava ka-
гьndaŝ!

Baza ickeri cылаjьп dejle, çazьl sulannьn ortozьna va-
zьп tyrte salьp ijdi.

Tit bir kanca altam kajra cыgyrdi. Çe çazar ŝikap, on-
cozьп kujunaп aгь kьrar sagьŝtu volьp adьksaгь tudьp tur-
dь. Nenin ucun çuulazьp turganьvьŝ? Çana vazarga çarabas!
Kaсьp teŝkerlegence, tort өlөр!—dep turdь.

— Bu cьндapta ne mьндьj? —Oozьп mьcьldadьp ŝoo-
dьp turdь.—Bu nenin ucun voloton?..

Tit, çygyrip kleetken octylerin kiceep birден togoloj adьp çerge çava tyrtyrtip turdь.

— Algan alyзыn oll.. Celcerim kurtudьn uuldarь...

Çыгьла, çыгьла ojto turup alyp çygyrdi.

Nekerleri deze oroо kirip alala, sokor, olymtik көstөрile көrglep çatkandar. Tit çygyrip kelele bir тапьvas soldattьn ystьne çыгьлала, шиве edip kazьndь. Soldat ciguldanьp kimrede kuucьndap, Tittь kumdakla tyrtyrglep turdь. Kumdaktьn turken aciuзыn Tit vilvej turdь. Kumdaktьn tijgenin es pas la vilip, turguzala undulьp turgan.

Согьp алган шиве volcok товрака мыльгьп salala тьм çattь, Volgoonvoj tura көрөлө, воьпnan uzak çok, çergelej okoptorgo коштоj, сегинин алдына koldorьn сальp алган, çurkazь tizezinen өгө tyrylip kalgan, vuttarь agarьp, воьпna çuuk коштоj, kavьrgazьnan çatkan Dunjanь korip aldь.

Tit, Dunjanь uzak açьktap kajkap көrdi.

Orodon сьгьp Dunja çaarь çылдь. Ajdarda коштоj çatkan soldat кьjгьгьp ciguldanьp Tittьn vidunan tudьp toktostь.

—Отьr!...

Titka deze, nekеринин var çok kolyньn kycile tartьp turganьn volgoovoj, Dunjanь көstөр алган бирде ebeş ickerlevej çаныs çerge тьmaktanьp çattь. Oпың vazьnda Dunjanьn vazьna neme kelip tijgendij serpilele, çer zajьn bir volcokton casьla verdi. Kanь tamcьlardьj Tittьn çyzine casьldь.

Tit volgoonьp kelze, vaza la orozьnda, saldat teze ciguldanьp шьvranьp ajttь:

—Kөrmөstin nemeleri, kuru тьndar, çьдьp la çyrgenigerden vaška nemeger çok!...Cimrikterdi slerdi воо көjлөdip алган, çаныsla vistin mojnьvьsta.

Çalannьn ysti tekşi, tenerinin tandagьna çetre kodorьlp çeri le өлөnilе өгө vurkurap kujulьp сьгьp turdь. Snortor кара өңdy volьp өгө vijk casьlp turdь. Kej tolkulanьp kyulegendij boldь.

Tit deze, тыş çerindegizindij adьp tyrdь. Bir-bir-de мыльгьп aktoorьn çаныlp, kuruga zatvorьn caktьgьp turdь. Kijp çatkan lentazьnan too çok patronдорьn alyp oktop, atkan la тоozьna ogь шьgьgьp turdь.

Onojьp endelip çadala, vazьньn ordьna kanga uьmalьp kalgan tudam өлөн çatkanьn көрөлө, es vilinip, ьjlaganьla

tumcalana-tumcalana çotkyrdi. Онын кийнде ојто војын тың tudunьр, вазьн ородон сыгарьр, ураак çerde өстылерин адыр çattь.

Birde şulte çagьnan, tutkaktalьр, but вазьна тура tyzip, мыльгь la vulgar кьйгьрдь:

—Men-vu turьm!...Kulugurlar!...Me! al menj! Tiştegle vьçar tajьldar!

V

Titka temir çoldьn kyrenti aьstala sьn kuuza çygyrdi. Çe ondo korkorь çok: oktor adarudьj вазьньн ystynce kuular azьр, kaçaa çoldьn rel's-temirine сьт edip tavarьр turdь. Tit vөkсөjip alala, Şeptuxovтьn kelip çatkan çolьn kecre çygyrdi. Şeptuxov мыльгьн çyктуyгinen tudunьр, tumcuгьн vala cilap teskeri tartьнр, tizin ьrcajтьр mendezі çokton сөjө-сөjө altap вазьр kledip кьйгьгьр turdь:

—Tur-tizi ijtin uulь! Tamаньн çogoltьр saltьгьн...kөr—sьrtьn kijninde!..

Neniң de usun Kucijak keverly katkьгьр turdь.

Онын кийнде vala cilap sorsьр çyреle çerge varьр tyşti. Titka kaja көрөлө çys төмөн koldorьn војьна çava suj salьр, кьrada septuxovть көrdi. Онын çarьн сөөкторi gimnastorka camcaзьн vultujta көdyrip, кькьrap, тыңзыньр оозьнан канду kuskь көvyктelip турганьн Titka vek unutpagadьj edip sananьр aldь.

Titka tyrgen kelip cogьр salgan өтөкө tavarьр, vutarь oğolьзьр kazьр kojgon kanava-orogo surun sajьla çьgьldь.

Өнkyr-çynkyr volgon çalannьн vastra ystynde pulemettor тыrkrар turdь. Мыльк ogь deze, төndyrdij kejdі өtkyler çarьglap turdь.

Kөk теңeri, çajьm-vaşto, төlөldө çeri, eki vulut, kyn çanьndagь çalьbьştьj sargarьр турган кей, çaskьdagь çьdьр турган өлөн çьdь Titkanьн sagьzьna vek ornьktь. Onon өskө onьн çanьnan aktar төpşuur кьльdьj yndy, сьтьн cilap azгь—çanьnca өdyр тургань undulvagan.

Teңerinin taңdьktalган çerge çava төzinde, kyjip, çьльр тургандьj kejdі көрөлө, vudymcily tyzindegizidij ermektendi:

—Çer...çer...çer...

Онын кийнде vazala çygyrdi. Çygyrip vraadьр көrzө нөкөрлөri ak çalanda kojondordьj kazalatklар çat.

Stanitsa ураак çokto volzo temir çoldьn kyrentizi azra көrynivej turdь. Kandaktaj kyrenti azra çanьsla salkьn teer-

menin kanattarь tarvajgan turdь. Kyrentini etkire çaan teziktökyş var, ol etküsten etkre valkazь volcoktolo kadьp kalgan çalan çaar bargan kara çol çattь. Uraakta stantsionьn kazarmazьnьn ortozьnda ьzь virkurar bronevik turdь. Onoor mьltьktu көp ulus çygyrzip, cas temirle kadagan koştu vagondor çapьna voжь-voжьnan ozolorgo tuduzьp kyrezip turgandьj turdьlar.

Kөrip turza yuredyci тьнзь vadьşpaj kьkrada тьnarьsьgan, көzi deze sagьzь cьgьp kalgan kizinin көzindij kandальp kalgan, tazrajgan, aldьnda turgan nemeni tort көrvөj turgandьj kacьp çygyrer le çandu turu degendij көştөj çatkan çoldь da көrvөj таура çerle, mьltьgьn kolьnan ьskьnvaj, Tittьn çolьn kecre çoldьn kyrentizi çaar ulanьp çygyrdi.

Tit тьşkarь cьga kondь. Çuugьnda eş mene çok voldь. Stanitsjanьn on çapьnda akta çergelej atu cery çirgildenip kara çoldьj turgen kelip çattь. Olor çuuktagan saжьn tam cicke көrinip, stanitsjanь cьmalьdьj kurcaj çortkladь.

Онь көргөн воjьнца Titkanьn çyregi şirtildep korko verdi. Kizige keregi çok өөн vөstij volьp, kizi көrvөs kandьj çerге varьp çazьnatan dep, tizeleri vөzoj tyrip bir turaга synnykence çygyrip çeti. Çe vu çurtьn yj ulustarь la baaldar korkьganьla aжь vazь çok tyjmer ьjlaзьp turdь. Bir emcek vala deze ьjdan talьp vraatkandьj çattь.

Titka kirer çerin tapaj turala bir koştöj ezik көrynerde ol төмөн volьp, ezik deze çavьlu, ajdarda korkьganьla көs çok kizidij çudrugьla tokuldadьp onьn kijininde zavor stenezine alakanьla sьjmap turala, zavordьn ustyne kalьp cьgala onьn ustyne çys çadьp aldь. Onьn kijinde көrrө, Titkanь өltyrerge çilbirkegen aajlu kylymzeengen, vuka keberly, ijt cilap ьkьbrangan kolьnda agaştu bir kazak mantadьp kelip çat. Ol kazaktьn ьkьbrana tavьştanьp kleetken tavьzьnan Tit voltьrdagan eki le sөzin aajladь:

—Çe veji vas!..çe veji vas!..

Titka zavordьn ustynen tyzre kalьp ijerde kazaktьn sьjdam agazь zavordьn ysty-kьgьna kelip tijdi. Tit zaplod-cedenen uzavaj, cedenin ucine kirvej çuugьnda çokto volzo, өştylерine kurcadьp salgan көştөj çygyrdi.

Zasadadan va ajsa kacьp vraatkandarva virde çapьstan, көртөн mendeştu virde ucure çok kej mьltьk atkanь volgonco turdь.

Ol çanьында төн вазьнда ак ceretegen turalar turganьыrdı.

Uraak çok vraatkan çolьnda, көs alvaj kylymrenip katкьгьр turgan кьs vala көryndi. Ol valanьы kylymzrenip кө көrip turganьы sranajla Dunjaga tynej bildirdi. Kaja көrzo vazьn когьј альр мытькту Eximкөs-ваş çok usьр kelip çat. Сыгајьың kivulganьыла aldьndagь Titkanьы agaştu syrgen kazaka tynej voldь. Titka onь көrөлө toktoj тыştı, кьs vala deze, korkьр varga çaar çygyrdı.

Oncozь-Eximde, oromdo, teneride aldьndagь amьr tuzundagьзындьј virde korkьş çok volьр vardь. Çe çuuga çanьs men çyrgen emesim, okopto çanьs men oтыrgan emesim Şeptuxov to, yuredyci de, Dunjada varьр-kyjр turala өckөн sveci ciler өldi. Meniң de мынььр çyrgenin çoldu деп, өlymı çart volotonьн bilinip, onдыј volor kerek! Titka er-sanaazьн vek sananьр turдь.

Exim çygyrip klederde Titka ol çerinen кьјмыктавај onь көzile keze көstөp turдь. Exim kelele tizin tiştengen-ce, çamanьна сьдавај сьньгьр мытьгьн talajьр Titkanьы sogorgo turarda, Tit tuuranlaьр alarda, var çok сьdalьла sokonь Titkanьы kolьна tijele, мытьгь çerge varьр tyzele, tavьştanьр kederi, taştalana verdi. Eximka kiske cilap kalьр kelip Titkanьы төzinen tiştенip альр isker сьньгьр talgolьр turдь. Tit, Eximdi tamagьnan viuj tudala voььnan yze tartьр ijdi. Tөzindegi tiştin ordьlarь acьр, Titkanьы tam seridip saldь. Eximke deze tamagьн viuj tutkanьnan тыньş альнвај, korkьganьы la Titka çaar көzin tostoјto көrip альр, төmөk сьльр çattь,

Onojьр turganca bir turanьы agь çanьnan tolykтың kijninen aajь vazь çok, vөrykterine ak vөstөr taпьngan attu өtrjad ськты. Olordьн көdyrgen тоozьнь—ьştьј oncolorьн çava альр, көrgөн kizi korkьgadьј volьр, çysteri тоozьнга kararьр kolgan, çanьsla көstөri le ьrcajgan tiştəri kazajьр turдь.

Мытьктарьн ulap çava çedip kelip surap turдьлар:

—Kemder мындьј?...

Eximka olordь көrөлө syungenile tura çygyrip udra көrip katкьгьр, tuura vurulьр көzyniң çazьн arcьньр kuucьндap turдь.

—Bu turganьы Titka!.. Meni sagorgo turь vi...Bistin өş-

tyvis... Menin mьltьgьmьdь vlaazьp turь...Bol'sevik tanmanь kьrzogor!

—Sen кем edin?

—Slerdin karьndaş—kazak Exim Topcij

--А бу кем?

—Gorodovik, бу akoptan syrдыrip kacala, bistin sene-ke çazьnpьp çatkan. Onon cьgьp kacarda men syryzerimde meni sagьp turь.

Eximka voьnpьn ulustarь volordo, tungak ynile tьnpьzь vadьspaj syungen kizi volьp ermektezip turь.

—Men onьn izin vaza verdimle kьrzьr onьn vudyzin!...

Titkanь bir kanca kizi kolo kelip tudala ulus ortozь çaarь ijde salьp ijele, oromьdь eгe ajdar aldьlar. Titka açьk-тар көrip praatsa onьla kozo Titka çaarь көгвоj oncozь көгкьp kunugьp kalgan, cьrajlarь kugara tartьlp kalgan, çirme-krely er kizi ajduuda varьp çattь. Ajdar pradala kazaktar Titkanь kijninen yc katar kьndakla sagьp, çitkelep cuguldu kьjgьgьp turьlar:

—Өlgөлөгинде арь vas!...çuucь! Karcanьlu көrmөs!

Mьltьk yni serip kalgan. Aromdo birde tavьş çok, al-dьndagьdьj een volьp kalgan, eki çanьs aitu ulustar voьnpьn амьгьна çortьp çurdiler. Oromdo stanitsjanьn çurt la Gorodovik ulus өlip kalgan çatkanь ucrap turь. Olor çart-la adьş tuzunda kacьp vradala okko aldьrtьp өlgen turь dep sananьp vrattь. Onon өskө oromdo anda-mьnda cьt etre-tanьp salgan tyuncекter vaza çattь.

VII

Aktar alçolop algan ulustarьn orom ortozьnda tserkvenin çanьnda şkolgo odoştoj vulvardьn çanьnda akka ekelele toktodьp ijdi. Kazaktarь, saldattarь attu kazь la oromdardon yyrleşken çuulglap turьlar. Olçologon ulustardь vulvardьn ucuna aparala açьk çerge karuuldu çatьgьp kojьbь. Oncozь oтьgьp өdykterin cecsin dedi. Olçolotkon ulus mojnovoj erik-çokto көstөri көrkьganьnan караңujlanьp тыrlap koldorь-la өdykti cectiler. Uzun cactu cerkes-kazak kelele өdykterdi kederi mergedej sagьp saldь. Onьn kijnde ştan camcalarьn, pol'tolorьn cecsin dedi. Olçolotkondor mojnovoj ajtkanьnca көгкьp sirlep vaza cecip saldьlar. Ol-ok cerkes kelele vajagь kijmdi kucaktanьp альp, өdykterdin ystyne cogo taştar kojьbь.

Titka ton ödygin cecrej, çakarıunı ukraj, şkolıñ ag-
radazında ajnor çatkan baaldardı kýmık çogıñan köyür
turdı. Cerkes ogo vazır kelele mıtkıñ kındagıla ijde
salır ajttı:

—Ştan-saştan, samca-samcanı, ödyk-sadıgıñdı cec!...
Çakarıunı vudır!..Bol'sevik!

Titka cerkes çaarı kajkar kördi. Tuura vaştanır koldo-
gıñ karmanına sugur alır turdı. Cerkes kalçuurır cıga-
la, mıtkıñ kındagıla varı çok kuci le Titkanın beline
soktı. Titka taldra soktırıla taralçır cıgıvadı.

—Cec bol'sevik ijt!..

Kazak-cerkes çaarı vazıla kojkançılı körele Titka ti-
zin tištenir vudımcılı araj „cecpesim“ bildinbe? dep ajttı.

Cecpesim...Kacan tekpilinbej çadar tuştı cecir aların
dep keze köstör turdı. Cerkas cigulıla voro öñdy volır,
tizin tištenir vazıla kındagıla sogorgo talajır kelele, Tit-
kanın katu cırajına körele toktor, mıtkıñ cerge tajanır
ijele, arıaj vurulır vojının tilile volrada ermektenir tuura
• vastı.

Vazıla bir yır ofitserler gorodovik ulıstardı alçolop
alğan ekeldiler. Ol olçolotkon ulıstardıñ ortozınan Titka
vororo revkomdo tuştır turgan ulcaktı tandı. Vaza stan-
sıjadan tutkan generaldıñ vazına agaşla sogır, cızyne tykyr-
gen sogışcañ kargan emegendi tandı. Ol emegenek ujal-
gan keberly kılıymzrene ulıstın arazına varır bir aaj ermek-
tenir turdı;

—Çe bu ulus! menen neni alarga turu. Men kargan
kös çok...kargan kös çok kizi. Menin uldarım ekilezi cıu-
da ölgön. German cıunda vazılğan. Men kargan kös çok
kizi...Menen neni alatan?

Kargan emegen ol-lo ermegin uspej turdı. Onın erme-
gin birde kizi ukraj turdı. Oncozı ölgön keberly uskerzrep
kalgandı boldı.

Şkol ogradazında, viryzi altı çastı ak uzun vıçıraş
cactu, kara köstüm kijmdu, ekinci-zi voromtık, katkak, kir-
ly-storoz-karıulcındıñ valazı volgodıj eki ulcak, mecikti
stenee taştır, talganca katkırır, voj-vojın ijde salırır oj-
nor turdılar.

Bajagı kargan emegen deze, olçolotkon çanısla eski
kijmdu otırğan ulıstın ortozında cıyılgen kizi cilep çanıs-
la ermegin katır-katır kılıcındır turdı:

—Çe çakşь ulustar! Meni-kargan көzi çok kizi dep ajdьssaar...

Çe aldьndagьdьj ok onьn ermegine karu verip turgan kizi çok, көrvөj ukraj turgandьj oтьrdьlar.

Onojьp turganca kajda da tuura çerde komanda ugul-dь. Terek көlөtkyzinde tьştanьp çatkan ofitserler le kazaktar. turьp cьgala, vulvardan eki kiziden strojgo turьp, mьltьk-tardь vutka koştoj turguzьp, orom çaar vaştanьp vardьlar. Bul'varga bir ak vөrykty cьrkestiң ak kijmin kijgen ak attu general çortьp kelele komanda verdi.

Smir-r-r-na!..

General strojgo çuuktap keleie, kizi ondop volvos ceve-ri çok, nenide ermektenerde ofitserler çanьs ynle

—Zdr-zla-vaş-pri-stvo!—deşti.

General stroj sьnьna çartьp өtti, Titka generaldьn katu, sook ajtkanьn ukть:

Çakşь iştegen ucun, uuldarga sposivo volzьn!

—Rad-starat.vaş-pri-stvo!.. dep karuun ajтьlar.

General ofitserlerdi voьjna alldьrtьp alala, ogo araaj er-mektendi. Ofitser taştala varьp, vul'varga mendej varьp, kьj edip, kьjgьrdь.

Ej, sler aziattar! olordь воо syreteger! kapşaj!

Cerkester mьltьktarьn ijnilerine salala, koldorьla çanьp ajttьlar.

—Basьndar!..

Olçolotkon ulus yur koj keverly konvoj ulus la kozo general çaarь vastьlar. Ulus vul'varga kirip le kelerde, general kamcьzьla çanьp ulustь toktoodьp ulustьn ortozьna çortьp keldi. Olçolotkon ulustardь çarьm tegerik edip turgustьlar. Onьn kijninde çok çerden çurt ulus kelele, konvoj saldatardьn arь çanьna vaza çarьm tegerek volьp turup al-dьlar. General şьluu edip turup turdь.

—Bu uulcak nemin ucun olçoo kirgen? Sen көrmөs-tiң valazь kandьj kizi edin?

—Воjьmnьn la syrkyzi çok kurgak...

—Ne dijzin?

—Tenek kizi tuzaka kirgenim... Çe oncovьs tenek emes kersyuviste var volgon edi..

—Nedijzin?.. cockonьn valazь!

Ajlandra turgan ulus kylymzrendi.

—Bu uulcaktь kajdan alььgar?

—Stanitsjanъn aғы çанында kоlyнда мытыкту çyрген ekelgenis

—Nenin usun мытыкту? Saga мытык kajdan keldi.

Uulcak general çaar cike көгүр, kajra нөкөрлерине кө-
тир кyлымзирер турды. Titkanъ көрөлө, sygyndi, „aldыгvas
көгькра деп!“ vazыла çajkap ijdi:

—Мытык saga kajdan keldi? Bol'şevikter la kozo vol-
дына? Stanitsjanъn kijninde, neni ettin?...

—Сапыскан аттым...

—Кандыј сапыскан?...

—Андыј la... Ala сапыскандар аттым. Kadetterdin inin-
де epoleterdi tyzyrdim...

Uulcak generaldan көzin salvaj vыркыт volьp көrip
turды.

—Parucik!—Dep general ajdala' kamcъ la çаныр салды.

—Ugup çadyм! Dedi.

Parucik uulcакты çeninen alala, ulustың arazyнан syyre-
tej verdi. Uulcak acынала, ofitserdin kоlyнан çenin uшта tar-
тыр ijdi. Kazыr, kazыr an көzi keberly көzile kadaj көrip,
koldorың kарманьна sugup ijdi. Ak çyzinde kamaktарь cu-
гульна tartыльзыр turdu. Çaagyньн кань тыңзыр kelip turды.

—Çe, vas, vas!...

—Tijve meni!... Karmadava!..

—Adaң kulugur vol! Kандыј kizt volgon!

—Sen meni tutpa! Kulugurlar! Sendij tamgalardъ atka-
мыт as emes.

Ofitser kajkap uulcak çaарь көрди.

—A, sen андыј тамоноктың тумсигь ва!

Katkыrganca uulcактың kulагынан tutъ. Uulcak çыландыј
tolgolьp uшта sokты.

—Tijer usыгьн çok, ak tajгыл!

Ofitser ta ciguldanыла va ajsa evi çokсыngанынан
ва сыгаың соодыр кызарып турды, Titla uulcak eky voj vojь
çaar keze көstөzip turala кьskaадыр çatkan өjидө казызьда
вигууга туратаның vilip турдылар. Ofitser deze vura согыльp
мысикрај ciguldanьp kalган uulcакты kарган emegenin ça-
нында турган cerkestin çанына ekelip turguzьp салды.

Titkanъ bir kizi çeninen tudup koldorың uzun тырмак-
тагыла тырмај согыp, bir kizi vul'varga syurtep ekelgenin vil-
di. Көрө Titkanън çанында çyr acu teri çытаньp kalган,
танкu çьды өдүр kalган bir казак коштој vazьp çedinip

вгаатканьн аҗагыньр вилди. Titkaga җаравај кууни вулганьр ајттъ.

—Врѣс... Көрмөс! војьм вагагьм...

Казак кьзлактьр cleкејп kаkагьр ајттъ:

—Өлтырерим тизи ијтин уллу!

Titka җаан-җаан алтар ickeri вазьр отьрдъ. Җе онын җырегинин кань бу воьр турган туймен җакрьртка kajnagандь туйлар, кадьр турдъ. Titka өлөргө арагьр җатканьн билip, вастра ар вуткен җайканьр җер кьјьндальр, Titkanь өгө төмөн җайкар турдъ. Та ол җаньнда ва, ајсь војьпньн sagьзь җырегинде ве көр улустьн козонь җан ynderиндиј козондор тургандь вольдъ. Titkanьн җайканьр тургандь вольр bildirip тургань там улальр, ајландра турган кей кунин алдында ваза җайканьр тургандь вольр, вазьр отьрган алтамьна та вар та җок козонпньн уни келиштire yndenip тургандь вольдъ.

Ulcak deze Titkanьн коьлнаң tudуньр, ваза өлүминин җууктар келгенин билip қалтрап, тизи тарьыдазьр куусьндар турдъ.

—Men кандьјла cimgirikci, cокко emesim... Koldorьн војьма җууктатпасьм! Men mundьј kajrakандардъ көр аткам... Adar volзоор адыгар, җе коьгarga таp бервегер! deerim.

—Senin адың Tit ва?... Men deze Boris. Bis eky kacанда козо volогьс... Bis ekyди kacан атклар volзо коштој турарьс. Җу-ве?

—Men суузар турум деп ајдала, Titka ваягь кулагьпньн сыгьт козоньн тындар турдъ.

VIII

General җорто-берерде, kazaktar алҗолор алган улузьн онын кижнинең агь оромло, суу җаарь ајдар апардылар.

Ol орто җағ, җулмус, коьнда камсылу төрт казак вазьр келди. Kelele җоксь кьльктарь ла, ваягь kargан emегенин җаньна келир толголлар, ыҗајьзьр каткьрьшклар турдъ. Olordьн бирьузи җағ kавалер кизи воьр, kargан emегенди колтыктар, terektiң төзинде турган skameјka җаарь сууртеди. Artкан ycyuzи кижнинең агь вазьр, talганса каткьрьзьр турдылар. Kargан emеген deze sagьзь сыгьр калган ермектепир турдъ:

—Baaldar! Men кьс вала emes. Kargан көзи җок кизи. Slet deze җарағ ојьпськ ulus... өјьпськ җарағ ulus...

Kazaktar katkьdan talglap turdь.

Kargan emegendi ekelip taktanьn ystyne oтыrgьstьlar. Bajagь kargan emegendi koltьktap ekelgen kazak tyngak unile ciguldu тьn ajttь.

—Çat, vorto!

Kargan emegen vazala, ьjlap çajnap kuucьndap turarda, kazak kamcьla kamcьlar ijerde, tili tartьlp, talьkşьj verdi. Kazak onь takta ystyne ijde saldь. Emegen taktanьn ystyne çьgьlp, kьjтьk çөk çattь. Eki kazak onьn çupkazьn veline antara salarda, Titka kargan kizinln tizezinin al-dьnda tanuulu, çalmazьnьn edi sөөгine çarşьnpьr kalgan, cьrgьş tartьlp kalgan vudun көrip turdь.

—Kargan көrmөstin izin çakşь verer! Dep.

Bir kazak onьn vut çanьna çьlanaş vudьna oтыrdь, екincizi vazьn tuttь. Ycuncizi deze çuzin тьrtьjtьp var-çok kьci le edi-kanь agьp kadьp kalgan çalmazьna emegendi kamcьladь. Kargan emegen, ugarga da kьc, tundьk uyrelip kalgan unile uncugьp, ediniң ucugь tartьlbьzp turdь. Onьn kijnin-de uncukrajvardь. Kazak deze kamcьlaganca turdь. Kamcьlagan sajnь ьrcajgan uuzьnan karьla tumalangan тьnьzь cьgьp tavьştanьp turdь:

—X-xek!... X-xek!—Dep.

Kazaktardьn çysteri ezrik keberinde çьrgьjьzp kylym-zrenip turdьlar.

—Акьr uuldar toktoj tyş! dep Kazaktartamкь oroglap turdьlar. Biryzi karmanьnan vuu cьgarьp, tendep tudьp, terek vudagьna vular salala ajttь:

— Çe uuldar! Salm aajьnca kerekti vudyrer!

Bir kazak kargan emegenin çupkazьn icine çetre antara tudala, kolьn çupkazьnьn icine sugup vuuladь. Ekyuzi emegendi өrө көdyrip vererde biryzi vuunь ekelip mojnьna salьp ijdi.

— Bir kavaj vaar! deşti.

Tuura vasklap көrup turdьlar.

Uulcak onь көrip turala katкьгьp kazaktardь elekter ajttь:

Tenek-saпьskaandar! Kulaktar! Kargan emegendi vuup saldьgar—varьp taştanьcь vөs var volzo vaza ekelip vuuga iliger... Öөн vөstin çetkerleri! Baraxolşciktar!

Kazaktar ajdar sözün tapaj çanbı çerge taltandıq vazır, materitanbır, vıryzı kamcızbn körgyzıp kekenıp ajttı:

— Акыр сакыр ал, сенде талдра камсылар, тамагына провкань тьгагывьс...

— Ак çalmaştı-çalmaştı sañbıskandar! Emegen ulıstın kыjncıлары! деп uılcaк kыjгырдь.

Оножыр турганса суи çаньнан мытык тавьзы тькьрај берді. Олçуда еkelgen ulus мытык тавьзы еесіј ун альзыр сыктар суьгыллар турды. Бу та суудын сыгыт тавьзы voloton-во, ajtsa ulus мал keberly oгыгьр олып турганва деп Titka aajланвај турды. Екincizin vazala мытык тавьзы тьзгаарда ulus сыгыды vaza la cөjlip сыгылып өлглер турды.

Titkanь la Borıstь karuıldар турган екі Cerkes ol eky-di мытык кьндагыла ijde салыр tserkvenin agradazy çaary aјdagladь. Uılcaк agrada çaary çaay kızı cılar cıke vazır sooko tongonьnan korcojыр турды. Туkyrijin çerge çaantajьn tykyrip, çotkyrip, çөdil arazynda acu-kыjгыгьр турды.

— Olor meni koryкьр turu деп vodop турган volvoj kajsьn... Slerdij tanmalardy men көр atkam. Çysterine tykyrerim! Kolyн veri ver Tit... Koryкьрај kozo vas...—деп.

Titka onьn ermegin uјku arazynda ugup тургандь volьp. vazar vaspas volьp suudьn tolkuuna çajkalьp тургандь vojьn vilinip турды. Бу vazır vpaatkanь udaj bergendij volьp, көzinin oды aјlandra ucup kujundalьp турган adaryды volьp турды. Ol attar Titkanьn çanьnca da өtkrede өдур, Dunjanьn çovoş katkьzьla tavьştanьp тургандь vildirti.

Dunja çajkьlp onьla kozo ucup tyry vpaatkandy vildirti—çenilcek, aldynda çьldьstu karanuj tynde okopto kelip bargan keberi ol lo vojьnca vildirti.

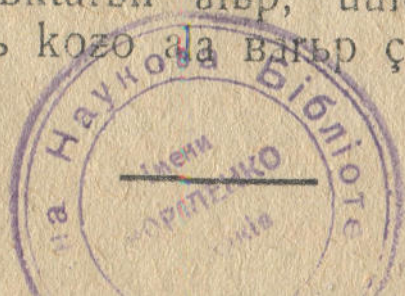
Titla Borıstь cerkester orgadanьn çanьna araryp тургуzala, vojlorь bir kanca altan vazьna turup komanda berdiler.

— Kapşaaj! Çatkla!

Titka çala ugup ondovodь. Uılcaк deze kylyde тургандь Titkanьn çanьnda cırap kыjгырдь:

— Çatpasьm! Kerek volzo—bis eky bu turus!..

Cerkester мытыктарын альp, uılcaктын acu kыjгызын eкі мытыктын тавьзы kozo ala vazır çit eкі valanьn çyrymin yzip saldь.

Ответ. и тех. редактор Аргоков Н. Н.

Корректор В. Аргоков

Сдано в производство 10 февраля 1935 г.

Подписано к печати 15 февраля 1935 г.

Печатных знаков в 1 и. л. 40000

Наряд № 146

Тираж 2000 экз.

Объем 1,5 и. л.

Облито 1188

г. Ойрот-Тура, типография им. Клары Цеткин. Филиал ОГИЗ'а.

4 26 = 3 = 4

Ваазь 35 акса
Цена 35 коп.

8-04

По заказу ойрот.
ОблОНО

На ойротском языке
„З Е Л Е Н Я“
Перевод Шабуракова А. Г.